

حقوق و تکالیف شهروندی

انتظارات یادگیری

انتظار می‌رود دانش‌آموزان با یادگیری این درس بتوانند:

- مفهوم شهروند را توضیح دهند.
- با مراجعه به قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، برخی حقوق شهروندی را استخراج کنند و نام ببرند.
- حق برخورداری از عدالت قضائی، رفاه و تأمین اجتماعی، مشارکت سیاسی و حقوق فرهنگی را با ذکر مثال و مصداق، توضیح دهند.
- مهم‌ترین تکالیف و تعهدات شهروندی را نام ببرند و توضیح دهند.
- برخی حقوق شهروندی که در قانون اساسی جمهوری اسلامی به رسمیت شناخته شده را با حقوق مردم و شهروندان در دوره قاجاریه مقایسه کنند.
- حقوق و تکالیف شهروندی را در ارتباط و نسبت با یکدیگر، در جدولی مرتب کنند و رابطه متقابل آنها را تجزیه و تحلیل کنند.
- یکی از حقوق شهروندی و تکالیف مترتب بر آن را انتخاب نمایند و به در قالب یک سبک هنری (برای مثال پوستر، چارت، نقاشی، داستان و...) نمایش دهند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، برگه شماره ()، تصاویری که حقوق و تکالیف شهروندی را نشان می‌دهد (چند نمونه برگه‌های پرداخت عوارض و مالیات)

پیشنادهایی برای شروع و پیشبرد درس‌ها

آماده کنید

همان‌طور که می‌دانید دانش‌آموزان در پایه هفتم از طریق دو درس «من حق دارم» و «من مسئول هستم»، با برخی حقوق و تکالیف خود آشنا شده‌اند، لذا در این زمینه پیش‌دانسته‌هایی دارند.

از دانش‌آموزان بخواهید با یادآوری آن درس، برخی حقوق را در خانه، مدرسه، محیط زندگی و همچنین تکالیفی که نسبت به خود، دیگران، محیط زندگی و خداوند تبارک و تعالی دارند، بیان کنند.

از دانش‌آموزان بخواهید به طور گروهی «حقوق و تکالیف» خود در مدرسه را به عنوان یک دانش‌آموز فهرست کنند و در کلاس بخوانند.

نتیجه‌گیری کنید همان‌طور که در مدرسه به عنوان یک جامعه کوچک، هریک از ما حقوق و تکالیفی داریم، به عنوان یک ایرانی و به دلیل متعلق بودن به کشور ایران نیز حقوق و تکالیفی داریم و این موضوع درس امروز است.

آموزش دهید

تعدادی قانون اساسی را همانند جلسه قبل در بین گروه‌های دانش‌آموزان توزیع کنید.

واژه «شهروند» را بر روی تابلو بنویسید و معنا و مفهوم آن را توضیح دهید.

(شایان ذکر است واژه شهروند و حقوق شهروندی یک مفهوم متکثر و چندوجهی است و بار معنایی و تعریف گسترده‌ای دارد که از دیدگاه صاحب‌نظران مختلف، به اشکال مختلف تبیین و تشریح شده‌اند و ما در این بخش با توجه به سطح مخاطبان، به شهروند به عنوان اتباع یک کشور و رابطه متقابل مردم و حکومت مبتنی بر قوانین آن کشور، تأکید می‌کنیم).

توضیح دهید که شهروند فقط به ساکن شهر گفته نمی‌شود. شهروندی موقعیتی ناظر بر رابطه عضویت یک فرد در جامعه و بر یک فرد فعال و واجد شرایط برای مشارکت به اشکال گوناگون در اداره جامعه ناظر است.

فعالیت ۱ بخش‌های الف و ب را در کلاس اجرا کنید.

به این منظور لازم است ابتدا عناوین حقوق شهروندی را که در صفحات ۱۴۸ تا ۱۵۰ کتاب مطرح گردیده است، روی تابلو بنویسید. سپس از دانش آموزان بخواهید اصل مربوطه را ابتدا با توجه به قانون اساسی و در صورتی که قانون اساسی در دسترس نبود از طریق مراجعه به گزیده آن در صفحه ۱۵۳ (و یا تطابق با هردو) مطالعه کنند.

برای مثال حق برخورداری از عدالت قانونی: اصل ۲۰؛

حق برخورداری از عدالت قضائی: اصول ۳۲، ۳۴، ۳۵ و ۳۸؛

حق برخورداری از رفاه و تأمین اجتماعی: اصول ۲۸، ۲۹ و ۳۱؛

حق مشارکت سیاسی: اصول ۶ و ۷؛

حقوق فرهنگی: اصول ۱۰ و ۱۵.

با استخراج و مطالعه و خواندن هر اصل، از طریق گفت و گو، درک و فهم آن اصل را برای دانش آموزان میسر سازید. در این زمینه می توانید تصاویر مشابه تصاویر کتاب را نیز نمایش دهید.

نکته مهم اینجا است که دانش آموزان ضمن آشنایی با مهم ترین حقوق شهروندی از این طریق، هم مراجعه به منبع (یعنی قانون اساسی) و استخراج موضوع از آن منبع را می آموزند و هم با مهم ترین قانون کشور، آشنا می شوند.

اصل ۲۰- همه افراد ملت اعم از زن و مرد، یکسان در حمایت قانون قرار دارند و از همه حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلام برخوردارند.

اصل ۷- طبق دستور قرآن کریم «و امرهم شوری بینهم» و «وشاورهم فی الامر»، شوراها، مجلس شورای اسلامی، شوراها، استان، شهر، محل، بخش، روستا و نظایر اینها از ارکان تصمیم گیری و اداره امور کشورند. موارد طرز تشکیل و حدود و اختیارات و وظایف شوراها را این قانون و قوانین ناشی از آن، معین می کند.

البته در هریک از موارد گفته شده، اصول مرتبط دیگری غیر از آنچه در صفحه ۱۵۳ کتاب درج گردیده است، در قانون اساسی وجود دارد. برای مثال، علنی بودن محاکمات (اصل ۱۶۵)، حق داشتن وکیل (اصل ۳۵)، حق انتخاب شغل (اصول ۲۷ و ۴۳)، حق مالکیت (اصل ۴۷)، تأمین اجتماعی (اصول ۲۱ و ۲۹) و ...

*در مرحله بعد، همان‌طور که دانش‌آموزان در قبال حقوق خود در مدرسه، تکالیف خود را نیز در جدول مربوطه فهرست کرده بودند، دانش‌آموزان را به این مطلب سوق دهید که در قبال حقوق شهروندی که از آن صحبت شد، شهروندان نیز تکالیفی به عهده دارند.

این‌بار نیز عناوین تکالیف شهروندی را بر روی تابلو بنویسید. سپس در مورد هریک، از طریق پرسش و پاسخ و گفت‌وگو از دانش‌آموزان بخواهید با ذکر مصادیق و مثال‌ها، لزوم رعایت این تکالیف را بیان نمایند. در این بخش نیز می‌توانید تصاویری با هر تکلیف، نمایش دهید. در بخش مالیات و عوارض می‌توانید برای مثال، برگه پرداخت مبلغ عبور از بزرگراه یا برگه عوارض نوسازی شهرداری که همه‌ساله بابت منزل مسکونی به شهرداری پرداخت می‌شود و همچنین برگه نشان‌دهنده کسر مالیات در یک فیش حقوقی یا پرداخت مالیات بابت مغازه و امثالهم را سر کلاس ببرید و به دانش‌آموزان نشان دهید.

به پایان ببرید

با مرور و جمع‌بندی و فهرست نمودن مهم‌ترین حقوق و تکالیف شهروندی، از دانش‌آموزان بخواهید کاربرگ شماره ۱۶ را در کلاس کامل کنند. انجام این کاربرگه موجب تعمیق آموخته‌های آنها در این زمینه می‌شود.

★ کار برگه ۱۶:

- (حکومت / دولت) - (شهروندان / ملت)
- آموزش و پرورش رایگان را برای همه فراهم سازد. - وظیفه دارند مالیات پردازند.
- امنیت را برقرار کند و از سرزمین‌ها و مرزهای کشور - با انجام خدمت سربازی و با عضویت در نهادهایی چون دفاع کند. بسیج، آمادگی خود را برای دفاع از کشور تقویت کنند.
- بر عملکرد مسئولان کشور نظارت دقیق داشته باشد تا - حق دارند در امور سیاسی کشور و انتخاب مسئولان کار خود را به درستی انجام دهند و شرایط را برای توانمند و شایسته، مشارکت کنند.
- مشارکت مردم در به دست گرفتن مسئولیت‌ها و انتخاب افراد واجد صلاحیت، فراهم کند.
- قوانین مناسب و عادلانه‌ای تدوین و تصویب کند. - به قوانین احترام بگذارند و در رعایت آنها تلاش کنند.
- بیمه‌های درمانی و اجتماعی و بازنشستگی را برای - از تأمین اجتماعی برخوردار شوند.
- همه افراد جامعه به وجود بیاورد.
- به عنوان تکلیف خارج از کلاس از دانش‌آموزان بخواهید به طور گروهی و داوطلبانه فعالیت شماره ۲ صفحه ۱۵۲ کتاب و یا فعالیت شماره ۱ به کار ببندیم صفحه ۱۵۴ را انجام دهند.
- در جلسه آینده، فرصتی برای ارائه مطالب به دانش‌آموزان بدهید. ارائه فعالیت شماره ۲ بیشتر ناظر به اظهار نظر، مقایسه و جلب مشارکت بچه‌های کلاس در گفت‌وگو خواهد بود. ارائه فعالیت ۲ به صورت پوستر است که طراحان آن باید فرایند کار و پیام پوستری را که طراحی کرده‌اند، برای کلاس تشریح نمایند.
- پوسترها را در راهروی مدرسه نصب کنید و در معرض نمایش عموم دانش‌آموزان قرار دهید.

محورهای عمده ارزشیابی

بیان مفهوم شهروند، استخراج برخی حقوق شهروندی از قانون اساسی جمهوری اسلامی و توضیح آنها، بیان تکالیف شهروندی با ذکر مثال و مصداق و تجزیه و تحلیل رابطه متقابل حقوق و تکالیف شهروندی و نمایش حداقل یک حق و تکلیف شهروندی و رابطه آنها در قالب یک اثر هنری، از محورهای عمده ارزشیابی این درس است که عمدتاً از طریق ارزشیابی مستمر و تهیه سیاهه ارزیابی فعالیت‌های کلاسی و مشاهده رفتار و آزمون‌های عملکردی و شفاهی و کتبی قابل سنجش است.

ملاحظات تدریس / دانستنی‌های معلم

* یکی از تکالیفی که شهروندان لازم است بر آن متعهد باشند، پرداختن مالیات است. متأسفانه در کشور ما این فرهنگ به دلایل گوناگون، ضعیف است. ضرورت پرداختن مالیات را به عنوان یکی از منابع درآمد دولت‌ها برای اداره امور کشور، تبیین نمایید و در خلال این درس بر آن تأکید کنید.

* شهروند

واژه شهروند از شهر (City) ریشه می‌گیرد و «City» نیز تقریباً معادل واژه پلیس (Police) در زبان و فرهنگ یونانی بوده است. لذا شهر، تنها مجتمعی از ساکنان یک منطقه معین یا شهر نیست و مفهوم واحد سیاسی مستقلی از آن افاده می‌شود. به همین دلیل است که شهروند، فقط به ساکن شهر گفته نمی‌شود، بلکه معنایی فراتر از آن دارد و سازماندهی و تنظیم قواعد زندگی در شهر و قانون حاکم بر آن را نیز شامل می‌شده است. واژه شهروندی (Citizenship) در قرن هفدهم، وارد ادبیات حقوقی و سیاسی شد. مبارزه اجتماعی مردم اروپا به‌ویژه شهرنشینان، علیه قوانین و سنت‌های نظام فئودالیسم و زمین‌داری و توجه به کسب حقوق و رفع تبعیض، موجب تولد این اصطلاح گردیده است.

در ایران تا قبل از مشروطیت به جای این واژه، از کلمه «رعیت» استفاده می‌شد و در سلسله‌مراتب نظام اجتماعی، مردم به عنوان رعیت پادشاه و تابع و فرمان‌بردار او تلقی می‌شدند. در فرهنگ فارسی امروز، این تعریف ارائه شده است: «کسی که اهل یک شهر یا کشور باشد و از حقوق متعلق به آن برخوردار باشد».

برخی معتقدند مفهوم شهروندی به معنای مدرن آن، ریشه در انقلاب کبیر فرانسه دارد.

شهروند مرکب از دو کلمه «شهر» به معنای جامعه انسانی و «وند» به معنای عضو وابسته به این جامعه است. مفهوم شهروند از لحاظ دیرینگی به یونان باستان، نسبت داده می‌شود و این مفهوم به کسانی که در دولت شهر یا «پلیس» ساکن‌اند و دارای حقوق سیاسی هستند، اطلاق می‌شود. هرچند صرف ساکن بودن، کافی نیست و برای بهره‌مندی از این امتیاز، فرد باید فضایی را کسب می‌کرده است.

حقوق شهروندی، حقوقی است که به وسیله قانون برای همه مردم مشروع شناخته شده است و این حقوق عبارت است از مجموعه‌ای از حقوق و امتیازاتی که در نظام حقوقی یک کشور به شهروندان آن با لحاظ کردن دو اصل کرامت انسانی و منع تبعیض، در جهت فراهم‌سازی زمینه رشد شخصیت فردی و اجتماعی آنها، تعلق می‌گیرد.

برخی معتقدند حقوق شهروندی شامل دو بخش است: حقوق خصوصی (حقوقی که تک‌تک شهروندان نسبت به یکدیگر دارند) و حقوق عمومی (حقوقی که باید توسط دولت و حکومت نسبت به افراد رعایت گردد).

از نظر برخی، محور تمرکز حقوق شهروندی بر تبعیت از حکومت است و شهروند به کسی اطلاق می‌شود که تحت‌الحمايه حکومتی باشد. واژه شهروند به معنای امروزی، معمولاً با واژه دولت مطرح شده است و ظهور آن مصادف با پیدایش دولت‌های ملی است.

یک شهروند، یک عضو رسمی یک جامعه است و از این دیدگاه، حقوق و مسئولیت‌هایی برای این عضو به وجود می‌آورد که در قانون آن جامعه، پیش‌بینی و تدوین شده است. مصادیق حقوق مدنی، حقوق سیاسی و حقوق اجتماعی، گستره وسیعی از حوزه‌های مختلف زندگی فردی و اجتماعی شهروندان را دربرمی‌گیرد.

در منابع مختلف، تقسیم‌بندی‌های مختلفی از حقوق شهروندی ارائه گردیده است.

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر دیران

۱. ولایت فقیه: حکومت اسلامی، سیدروح‌الله خمینی (ره)، ناشر مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۴ (قابل دریافت فایل الکترونیکی).
۲. ولایت فقیه (ولایت فقاہت و عدالت)، آیت‌الله جوادی آملی، ناشر مرکز نشر اسراء، قم ۱۳۸۸ (قابل دریافت فایل الکترونیکی).
۳. نگاهی گذرا به نظریه ولایت فقیه، آیت‌الله محمدتقی مصباح‌یزدی، تدوین و نگارش محمد مهدی نادری‌قمی، ناشر مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (قدس سره)، ۱۳۹۱.
۴. منشور حقوق شهروندی، سیدروح‌الله خمینی (ره)، ناشر معاونت حقوقی ریاست جمهوری، آذر ۱۳۹۲.
۵. تربیت شهروندی، مهین برخوردار و عبدالرسول جمشیدیان، انتشارات جهاد دانشگاهی اصفهان، ۱۳۸۷.
۶. مبانی حقوق شهروندی در نهج‌البلاغه، احمد اسلامی و محسن نیازی، نشر سخنوران، ۱۳۸۹.